

УДК

О. В. Шкільов,

д. е. н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗАХОДИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА МАКРОРІВНІ КРАЇНИ ТА МІКРОРІВНІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто механізми, які зумовили виникнення світової кризи внаслідок перевиробництва світової міжнародної валюти — долара США, який вже не є забезпечений ВВП і золотим запасом. Розкривається вплив цих чинників на можливі заходи на макро- і мікрорівні в Україні в умовах нестабільної ситуації між гілками влади. Запропоновано заходи в аграрному секторі економіки на мікрорівні підприємств щодо виходу з кризи.

Mechanisms, which stipulated the origin of world crisis as a result of overproduce of world international currency — dollar of the USA, which already is not well-to-do GDP and by gold reserve, are considered. Influence of these factors opens up on possible measures on makro- and microlevels in Ukraine in the conditions of unstable situation between the branches of power. Measures are offered in the agrarian sector of economy on the microlevel of enterprises in relation to an exit from a crisis.

ВСТУП

Кризові явища, які дедалі поширюються на світовому рівні, значною мірою поглиблюються і в Україні. Саме в Україні нині загострилося політичне протистояння між гілками влади та депутатськими фракціями у боротьбі за владу. Як наслідок такого стану в країні не розробляються термінові заходи щодо прийняття антикризових рішень (законів) та створення умов для виходу з кризи. Мета статті — здійснити аналіз кризових явищ в Україні, визначити можливі заходи виходу з нього, зокрема в аграрному секторі економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Характерною рисою виникнення у 2008 році загальносвітової кризи економіки було те, що вона почалася у найбагатшій країні світу — США, яка контролює і регулює світовий фондовий ринок за рахунок зміни цін, насамперед на енергоносії, штучно змінюючи, передусім, ціну на нафту і перетворюючи цей ринок з нормально функціонуючого на "віртуальний" (спотворений). В основі цього ринку покладено не розмір прибутку підприємства, який визначає можливість його розвитку, а вартість акцій підприємства, які визначають зростання капіталізації підприємства, і в цьому вбачається головний дохід інвестора. Придбаний пакет акцій буде збільшуватися в ціні і, відповідно, збільшувати капітал. Зовнішня видимість цього процесу створює ажіотажну ситу-

ацію на фондовому ринку — "відтягти" долар США, щоб заробити фантастичні суми на таких операціях і розбалансувати економіку розвинених країн, в основу яких покладено зовнішні торговельні (обмінні) операції, що обчислюються в доларовій одиниці США.

Дійсна ж причина розвитку світової кризи полягає не в коливаннях цін на фондовому ринку. Як правильно стверджує джерело з Інтернету [1], основною і єдиною причиною глобальної кризи світової економіки є перевиробництво основної міжнародної валюти — долара США. Цей процес розпочався з 1971 р., коли було порушено забезпечення долара золотим запасом США, і долари почали друкувати в необмеженій кількості. Купівельна спроможність долара США забезпечувалась не лише валовою внутрішньою продукцією (ВВП) США, але і ВВП країн світу.

Ті держави, економіки яких забезпечували платоспроможність долара, ніколи не мали можливості контролювати обсяг емісії долара. Такого контролю реально не має і уряд США. Цим правом володіє лише Федеральна Резервна Система (ФРС) США (тобто Центральний Банк США). Цією установою є приватна організація, якій належать 20 банків США. Її основний бізнес — друкувати світові гроші. Щоб досягти цього, теперішні власники ФРС витратили багато часу, оскільки дану систему створено ще у 1907 році. Таким чином, група приватних осіб одержала право випускати в обіг долари, визначати його обсяги, строки

випуску тощо. З 1971 по 2008 рік обсяг доларової маси у світі зріс у багато разів, перевищивши реальний обсяг товарної маси у світі.

Такий стан справ є досить вигідний власникам ФРС як приватній організації, а також США як державі, населення якої може жити розкішно, значною мірою за рахунок виробництва матеріальних благ інших країн світу. Доказом цього є те, що ВВП США становить близько 20% світового ВВП, а споживає країна 40% обсягу щорічного виробництва світу, який постачає свої товари в обмін на незабезпечені доларові папірці. Саме з цією метою ФРС і створювали, щоб долар став світовою валютою, а його перевиробництво потрібно для того, щоб збагачуватись за рахунок інших. Тому завжди сплачувались додаткові, не зароблені економікою США обсяги споживання товарів населенням США.

Передбачити вихід з доларової залежності досить складно. Проте за всіх умов країни світу не можуть існувати в такому стані завжди, і настане час, коли вони призупинять пограбування з боку США за рахунок використання доларової одиниці, яка зазнає дефолту, а США перейдуть на нову грошову одиницю, і доларові накопичення зникнуть. Якою мірою будуть компенсовані доларові накопичення громадянами світу, передбачити складно.

Загальна економічна криза в Україні, на яку також значною мірою впливають перелічені чинники, пов'язана з доларовими розрахунками при здійсненні експортно-імпортних та обмінних операцій. Наприклад, за 2007 р. експорт становив 49248,1 млн дол. США, а імпорт — 60669,9 млн дол. США, тобто загальний обсяг експортно-імпортних операцій досяг 110 млрд дол. США. Порівняно з відповідним періодом 2006 р. [2] експорт збільшився на 28,4%, а імпорт — на 34,7%. Якщо порівняти дохідну частину бюджету України на 2009 рік, що становить 238931337,1 тис. грн. [3], перерахувавши гривню в доларові одиниці станом на 1 лютого 2009 р. (на рівні 8 грн. за 1 дол. США), можна бачити, що дохідна частина бюджету дорівнюватиме 29866417 тис. дол. США, або у 3,7 раза менше річного доларового обігу експортно-імпортних операцій за 2007 р. Цей приклад слугує ілюстрацією масштабності потреб у здійсненні операцій в доларовій одиниці.

Крім потреби розробки заходів подолання кризових явищ, спричинених світовими процесами, значною мірою вони поглиблюються в Україні штучно створюваними економічними ускладненнями, пов'язаними із прийняттям згубних державних рішень, спрямованих на збагачення відомих олігархічних представників банківської та бізнесової сфер. Проілюструвати це можна такими фактами.

З початку 2008 року Національний банк України (НБУ) здійснював знецінення долара США, довівши його співвідношення із гривнею з 5,5 грн. за 1 долар США до 4,5 грн. За цей період долари масово скуповуються, вивозяться в офшорні зони, створюючи їх дефіцит у країні. Далі НБУ друкує 43 млрд грн. (дані ЗМІ), вкладає ці кошти в окремі комерційні банки на їх рефінансування (а не в розвиток економіки), і курс долара досягає позначки 8,5 грн. На цих оборудках збагатились окремі відомі банкіри і олігархи-бізнесмени, про що широко повідомлялось у засобах масової інформації.

До цих негативних чинників додалися ускладнення у постачанні газу в Україну і за кордон та значне підвищення цін на нього. Розпочалися нескінченні суперечки між Нафтогазом України та відомими посередниками "Росукренерго", що також значно поглибило загальноекономічний кризовий стан унаслідок скорочення виробництва продукції провідними стратегічними галузями промисловості. Крім згаданих чинників, і далі поглиблюються суперечки між гілками влади — Президент, Уряд, Верховна Рада, що гальмує прийняття антикризових законів. Це згубно впливає на економіку країни та соціально-психологічний стан населення, що може призвести до непередбачуваних наслідків і загрожує втратою самостійності країни. В історії українського народу це було вже неодноразово. В. Вернадський з цього приводу зазначає: "У XVII столітті Україна як політичний організм із самостійним внутрішнім життям перестала існувати, будучи остаточно, за висловом Петра I, "прибраною до рук Росією"... Небезпека для Росії не в українському русі як такому, а в трактуванні його як шкідливого...". "Сей малороссийский народ зело лукав: он яко пчела любодельна дает российскому государству и лучший мед умственный и лучший воск для свечи русского просвещения, но у него есть жало. Доколе россияне будут любить и уважать его, не посягая на его свободу и язык, дотоле он будет волом подъяремным и светочью русского просвещения, но коль скоро посягнут на его свободу и язык, то из него вырастут драконовы зубы и российское царство останется не в авангаже..." (опозиційна газета "Інформаційний бюлетень" 9 грудня 2004 р., м. Полтава).

Вихід із такого складного кризового становища на макrorівні вбачається єдиний. Це активізація виборця (населення всіх сфер діяльності) з вимогами до тих лідерів партій, яких вони обирали, незалежно від "кольору". В першу чергу виконати свої передвиборчі обіцянки — скасувати депутатську недоторканість, численні пільги, зменшити фантастичну, захмарну, заробітну плату та пенсії. Адже сукупний дохід депутата перевищує прийнятий Верховною Радою України споживчий

кошик населення країни не менше ніж у 100 разів. Треба призупинити чвари "вождів партій" з приводу "...дайте нам владу, ми виведемо країну з кризи і створимо для її населення рай". Цього відбутися не може. Лише загальні зусилля всіх депутатів, спрямовані на розробку і прийняття антикризових законів та забезпечення їх реалізації, дозволять призупинити падіння виробництва і розпочати поступове його відродження. Для цього в країні є як матеріальні, так і людські ресурси.

На мікрорівні промислових підприємств також є певні можливості щодо застосування енергозберігаючих технологій, інноваційних заходів з модернізації обладнання за рахунок докризових надходжень, про що свідчать накопичення власників заводів, фабрик, різних об'єднань, які надають послуги, здійснюють валютні операції та ін. Знизити ціни на нереалізовану продукцію, поступитися на певний час не лише надприбутками, а й прибутками з метою відродження виробництва на новій інноваційній основі, що дозволить у подальшому підвищити якість продукції, збільшити ціни на неї й поповнити свої капітали.

Щодо аграрного сектору економіки, то кризові явища в ньому почали спостерігатися з початком переходу до ринкових відносин, реформуванням власності на майно та землю, створенням нових організаційних форм колективних сільськогосподарських підприємств, які переважно стали збитковими. Реформування цих підприємств у 2000 році у ринкові структури приватного спрямування, і на це покладалась надія, що приватні форми господарювання забезпечать ефективне виробництво сільськогосподарської продукції, також не справилось. Проілюструвати це можна даними ефективності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, наведені в таблиці 1.

Наведені табличні дані свідчать, що протягом 1995—2001 рр. навіть прибуткова частина підприємств незначними прибутками не могла забезпечити розширене відтворення за рахунок власних коштів. Однак переважна частина підприємств у цей період були збитковими і знаходились у кризовому стані. В подальші роки (2003—2007) ефективність діяльності підприємств дещо підвищилась у результаті державних дотацій на збиткову тваринницьку продукцію. Однак і цей фінансовий стан аграрних підприємств, у якому в середньому за ці роки майже 40% їх було збитковими, галузь в цілому не могла функціонувати на самоокупності.

Головною причиною такого несприятливого ринкового середовища для сільського господарства на макрорівні стало те, що протягом періоду економічних реформ, який триває і тепер, не досягнуто еквівалентного обміну між галузями народного господарства та сферами АПК. Це пояснюється тим, що не реалізовані положення прийнятих ще на початковому етапі економічних реформ законів: "Про ціни і ціноутворення" (1991 р.), "Про колективне сільськогосподарське підприємство" (1992 р.), "Про пріоритетність розвитку села" (1992 р.). В цих законах основоположним змістом було завдання — досягти еквівалентного обміну в економічній сфері країни і визначено відповідні механізми забезпечення паритету цін.

Однак, як уже зазначено, цього не досягнуто. Ціни на ресурси промислового походження для села стрімко зростали, а на сільськогосподарську продукцію — обмежувались. Це можна довести прикладами порівнянь обсягів сільськогосподарської продукції, яку потрібно реалізувати, щоб купити ту чи іншу техніку у 1990 р. (передреформеному) та 2003 р. Якщо для купівлі вітчизняного трактора Т-150К у 1990 р. потрібно було продати продукції за окремими її видами, т: зерна — 37,8; цукрових буряків — 234; насіння соняшнику — 25,1; молока — 27,4; м'яса великої рогатої худоби — 3,9, то у 2003 р. відповідно — 233,5; 897,3; 146,8; 175,1; 45,6, тобто більше у 6,3; 3,8; 5,9; 6,5; 11,7 разів; для купівлі зернозбирального комбайна СК-5 "Нива" — 8,6; 5,3; 8,0; 8,8; 14,2 разів; дизельного палива — зерна у 15 разів, насіння соняшнику — у 26 разів, молока — у 35 разів. Подібні співвідношення спостерігаються і за іншими видами техніки, добрив, засобів захисту рослин та інших ресурсів промислового походження, це і є чинники кризового стану в галузі, що проявилися раніше, ніж розпочалася загальносвітова криза.

Дослідженнями, проведеними на мікрорівні господарської діяльності прибуткових аграрних підприємств з метою виявлення заходів та економічних механізмів, за допомогою яких досягається високий рівень ефективного виробництва в умо-

Таблиця 1. Динаміка результативності господарювання сільськогосподарських підприємств України [4]

Показники	Роки						
	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007
Сума прибутку в розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	120,2	140,8	222,8	294,6	388,6	861,0	818,2
Частка прибуткових сільськогосподарських підприємств, % до підсумку	69,8	12,8	15,8	56,1	49,5	63,8	72,0
Сума збитку на одне підприємство, тис. грн.	77,3	332,9	361,4	228,7	382,1	356,8	517,4
Частка збиткових сільськогосподарських підприємств, % до підсумку	30,2	87,2	84,2	43,9	50,5	36,2	28,0

вах несприятливого цінового ринкового середовища для сільськогосподарських товаровиробників, було встановлено, що в основу виробництва продукції покладено систему удосконалення (змін) у сфері внутрішньогосподарських економічних відносин, оплати праці та матеріального стимулювання за її поточними результатами (строки, якість виконання робіт, суміщення операцій, раціональна організація праці, змагальність).

Узагальнення досвіду виробничо-господарської діяльності в підприємствах різних організаційно-правових форм у Кагарлицькому районі Київської області на прикладі приватно-орендного підприємства (ПОСП) "Дніпро", сільськогосподарського виробничого кооперативу (СВК) "Перемога", сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю (СТОВ), фермерського господарства "Широкоступ" показало, що внутрішньогосподарські економічні відносини в усіх цих господарствах побудовані не за принципами кінцевого фінансового результату, а за обсягами виробленої продукції по її видах та дотриманні встановлених нормативів витрат ресурсів і праці.

Застосовується відрядно-преміальна оплата праці з погодинним авансуванням згідно з прийнятими тарифними сітками з урахуванням кваліфікації працівника, стажу роботи, виконання робіт на різних видах техніки, доплат і премій протягом року за якість, встановлені строки виконання робіт з дотриманням витрат ресурсів і праці, а в кінці року за обсяги виробленої продукції.

Із метою поточного контролю за якістю робіт, дотримання трудової дисципліни у ПОСП "Дніпро", СВК "Перемога", СТОВ "Обрій" застосовують коефіцієнт трудової участі (КТУ), в якому передбачено коефіцієнт доплат за якість робіт і сумлінне ставлення до праці, а за порушення певних вимог технології та дисципліни праці — зниження доплат і премій. У фермерському господарстві "Широкоступ" застосовують індивідуальну оплату праці за контрактом з кожним найманим працівником. У контракті чітко зазначено перелік вимог до виконання трудових операцій, що забезпечують високу якість праці та конкретний розмір оплати залежно від характеру виконуваних робіт, кваліфікації, раціоналізації та ставлення до своїх обов'язків. За цієї системи заробіток механізаторів становить від 1500 до 3000 грн. і більше. В усіх названих господарствах застосовуються комбіновані агрегати, а прибуток з 1 га ріллі коливається від 700 до 2500 грн.

Проведені дослідження порівняльної оцінки техніко-економічних показників на виконанні технологічних операцій різними засобами механізації на вирощуванні зернових культур в НДГ "Великоснітинське" ім. О.В. Музиченка Національного університету біоресурсів і природоко-

ристування України (колишній Національний аграрний університет) Фастівського району Київської області показали, що за традиційної технології обробітку ґрунту по окремих операціях (оранка, глибоке рихлення, дискування, культиваж, передпосівний обробіток та ін.), сівби без внесення добрив, збирання врожаю вітчизняною технікою (трактори ДТ-75, МТЗ-82, ЮМЗ, комбайни СК-5 "Нива") затрати праці дорівнюють 5,33 люд.-год з оплатою 17,90 грн.

За інноваційної технології виконання перелічених робіт: потужні трактори, комбіновані агрегати, сівба із внесенням добрив (трактор ZTS 16245 (Чехія), зернозбиральний комбайн "Лан" затрати на одиницю роботи становили: пального — 34,8 кг, праці — 1,25 люд.-год, оплата 1 люд.-год — 17,40 (але заробіток був утричі більшим порівняно з попередніми даними). Тобто витрати пального були меншими в 1,9 раза, праці — в 4,3 раза.

ВИСНОВОК

У результаті досліджень встановлено:

1. Світова криза зумовлена надмірно великим неконтрольованим перевиробництвом долара США, який не забезпечено виробництвом ВВП й золотим запасом США, як валюти, що стала світовою в торговельному обігу країн.

2. Надмірний розвиток кризи в Україні поглиблюється політичною нестабільністю між гілками влади, відсутністю контролю за розподілом і присвоєнням власності, особливо в енергетичній та банківській сферах.

3. У галузях народного господарства та сферах АПК не досягнуто еквівалентного обміну, недостатньо розробляються і впроваджуються енергозберігаючі технології та інноваційні заходи.

4. На мікрорівні підприємств, зокрема в аграрному секторі, недостатньо використовуються внутрішньогосподарські резерви зниження витрат виробництва, стимулювання праці та інноваційні заходи.

Література:

1. Аналитический блок Финансовый кризис / <http://crisis-blog.ru/reasons/realnye-prichiny-vozniknoveniya-krizisa.html>

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/control/uk/lokalfiles/display/operativ2007/zd/ztt/ztt_u/ztt1207.htm.

3. Про Державний бюджет України на 2009 р.: закон України від 26.12.2008 р. № 835-VI.

4. Сільське господарство України 2007 р. — К.: Держкомстат України, 2008.

5. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України / за ред. О.М. Шпичака. — К.: ІАЕ, 2002. — 449 с.

Стаття надійшла до редакції 03 лютого 2009 р.